

В. А. Чеботарьов

*д-р екон. наук
м. Луганськ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Актуальність проблеми. Розвиток вітчизняного агропродовольчого комплексу традиційно й цілком логічно значною мірою залежить від форм та ступеню його участі в системі міжнародного поділу праці. Більш того, це суттєвим чином визначає місце і роль України загалом на світових товарних й фінансових ринках, обумовлює стан та тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності держави. Звідси органічно випливає важлива соціально-економічна й державно-управлінська проблема щодо моніторингу світогосподарських відносин агропродовольчого комплексу країни та визначення напрямів і механізмів посилення його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх публікацій за тематикою статті. Скупність питань взаємодії вітчизняного агропродовольчого комплексу в системі міжнародного поділу праці предметом активних розробок українських дослідників стали з кінця дев'яностих років. Протягом останнього часу А. Коваленко [1] та І. Бураковський [2] висвітили проблему конкурентоспроможності товаровиробників в контексті приєднання України до міжнародних організацій. С. Кваша [3] та І. Микитенко [4] загострили ува-

гу на питаннях вдосконалення регуляторної політики в агропродовольчій сфері в системі міждержавних відносин. О. Білорус [5] та О. Яценко [6] сконцентрувались на розгляді глобалізаційних питань ринку продовольства.

Недостатньо опрацьовані аспекти проблеми. В контексті зазначеного є сенс відмітити, що сама по собі динаміка й розвиток різноманітних тенденцій світогосподарських відносин агропродовольчого комплексу України у вітчизняній науці досліджено не повною мірою: економіко-статистичний моніторинг даної проблеми потребує подальшого поглиблення. Є підстави констатувати, що за таких умов відповідні прогностичні розробки будуть більш адекватними й ефективними.

Мета статті полягає в аналізі основних тенденцій розвитку світогосподарських відносин агропродовольчого комплексу й обґрунтуванні визначальних заходів щодо посилення його конкурентоспроможності на світових товарних ринках.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення направок найбільш авторитетних теоретиків і практиків у сфері міжнародних економічних відносин [7; 8; 9] дає

підстави висунути наступне вихідне методичне положення.

У сфокусованому вигляді різноманіття взаємовідносин вітчизняного агропродовольчого комплексу (як і відповідного сектору національного господарства будь-якої країни) в системі міжнародного поділу праці відображають такі блоки явищ та процесів:

— динаміка абсолютних й відносних показників експорту-імпорту основних товарних груп агропродовольчої продукції;

— сальдо міжнародної торгівлі країни агропродовольчою продукцією (по товарних групах та в узагальнюючому підсумку);

— відносні показники експортно-імпортних потоків агропродовольчої продукції у співставленні з відповідними узагальнюючими показниками країни та сукупність коефіцієнтів, які відбивають якісний стан експортно-імпортних потоків в агропродовольчій сфері досліджуваної країни.

Такий аналіз здійснимо на підґрунті наявних матеріалів Державної служби статистики України, включаючи останні за часом оприлюднення дані 2012 р., відповідно до сучасної Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД). Обраний часовий період аналізу складає вісім років, оскільки для побудови подальших економіко-математичних прогнозів попередній період дослідження має бути не менший, ніж сім років.

В табл. 1 наведено динаміку обсягів експортно-імпортних потоків агропродовольчих товарів країни за розділами УКТЗЕД протягом 2005–2012 рр. В цілому протягом останніх, що досліджуються, восьми років за всіма товарними групами і щодо експорту, і щодо імпорту, спостерігаються зростаючі тенденції.

Найбільшою мірою щодо експорту це стосується продуктів рослинного походження (у 5,4 рази) й жирів та олії тваринного або рослинного походження (у 7,2 рази). Однак, необхідно зазначити таку важливу обста-

вину: в межах досліджуваного періоду для вітчизняних експортерів за всіма товарними групами була сприятливою кон'юнктура світових аграрних ринків. Даний висновок підтверджується й трендами, які представлено в аналітичних оглядах спеціалізованої продовольчої та сільськогосподарської організації ООН Food and agricultural organization (FAO) [10].

Стосовно всіх чотирьох товарних груп у 2009 р. відмічено досить значне згортання експортних поставок. Причиною такого положення є не тільки зниження світових цін на агропродовольчу продукцію в умовах фінансової кризи 2008–2009 рр. [11], а й особливо несприятливі природно-кліматичні умови, які теж припали на цей період.

Найбільш позитивною й стабільно зростаючою тенденцією стосовно експортних поставок є загальна динаміка змін щодо групи готових харчових продуктів. Слід відмітити, що вона досягнута на тлі зниження у 2006 р. у порівнянні до попереднього року експорту живих тварин й продуктів тваринного походження (на 45,8 %), у 2007 та 2010 рр. — продуктів рослинного походження (на 11,5 % і 21,0 % відповідно до попередніх років) та приблизно однакових обсягів експорту у 2011 та 2012 рр. живих тварин й продуктів тваринного походження. Більш позитивною, і то — за виключенням 2008 р., є динаміка приросту по III товарній групі, яка представлена продуктами з меншим вмістом доданої вартості (у суттєво переважаючій частині — соняшниковою олією).

Стосовно імпорту товарів агропродовольчої сфери основними є такі тенденції. Зростання загальних обсягів імпорту, за виключенням I та II товарних груп, відбувалося дещо меншою мірою (зростання імпорту продуктів рослинного походження протягом 2005–2012 рр. у 5,4 рази обумовлено, в першу чергу, збільшенням закупівель цитрусових, бананів, фруктів та ягід). Стосовно імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження, країна все більшою мірою стає залежною від світових товарних ринків, що є відображенням, в ціло-

Таблиця 1

Динаміка обсягів експорту та імпорту агропродовольчих товарів України за 2005–2012 рр., млн. дол. США [12, с. 37–38, 45–46; 13, с. 37–38, 45–46].

Розділи УКТЗЕД	Експорт								Імпорт							
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	732,0	396,5	747,2	796,3	596,0	771,4	936,6	961,3	499,6	648,9	771,3	1702,0	1267,5	1242,0	1035,4	1718,4
у % до попереднього року	-	54,2	188,4	106,6	74,9	129,4	121,4	102,6	-	129,9	118,9	220,7	74,5	98,0	83,4	166,0
II. Продукти рослинного походження	1694,8	1950,5	1726,5	5577,4	5034,9	3976,2	5532,0	9213,9	525,5	671,7	860,8	1462,5	1259,9	1563,9	1815,9	2429,7
у % до попереднього року	-	115,1	88,5	323,0	90,3	79,0	139,1	166,6	-	127,8	128,2	169,9	86,1	124,1	116,1	133,8
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	587,2	971,4	1718,0	1945,7	1796,0	2617,3	3396,4	4211,5	204,1	191,1	388,2	612,9	374,3	451,6	468,7	406,3
у % до попереднього року	-	165,4	176,9	113,3	92,3	145,7	129,8	124,0	-	93,6	203,1	157,9	61,1	120,7	103,8	86,7
IV. Готові харчові продукти	1290,8	1394,2	2095,3	2518,2	2088,0	2571,1	2939,1	3493,9	1454,7	1654,5	2091,2	2679,2	2034,3	2506,1	3026,7	2965,4
у % до попереднього року	-	108,0	150,3	120,2	82,9	123,1	114,3	118,9	-	113,7	126,4	128,1	75,9	123,2	120,8	98,0

му, кризового стану вітчизняної галузі тваринництва. Як і щодо експорту, у 2009 р. відбулося зниження імпорту агропродовольчих товарів за всіма розділами УКТЗЕД.

Сальдо міжнародної торгівлі агропродовольчими товарами стабільно позитивним є лише за групою продуктів рослинного походження. З 2007 р. є позитивним і сальдо торгівлі жирами та олією тваринного або рослинного походження (знов-таки, переважною мірою завдяки зростаючому приросту у постачаннях олії соняшникової). З 2008 р. є від'ємним сальдо торгівлі за I розділом УКТЗЕД, причому — зі все більш від'ємним значенням коефіцієнту покриття експорту імпортом.

Зміни якісного характеру щодо взаємодії вітчизняного агропродовольчого комплексу в системі міжнародного поділу праці відносно більшою мірою відображаються в динаміці показників за товарною позицією «Готові харчові продукти», що представлено в табл. 2.

Аналіз даних табл. 2 дає підґрунтя для таких основних висновків. Протягом останніх восьми років експорт готових харчових продуктів має чітко виражену зростаючу тенденцію: в 2,7 разів. Імпорт стосовно цієї товарної групи, в цілому, зріс у 2 рази. Отже, зовнішньоторговельний оборот за IV розділом УКТЗЕД за період 2005–2012 рр. зріс у 2,4 рази. При цьому, сальдо міжнародної торгівлі з від'ємного (163,9 млн. дол. США) змінилося на позитивне в розмірі більше, ніж півмільярда дол. США.

Особливо позитивною рисою змін щодо даної товарної групи є наступне. Навіть у найбільш кризовий не тільки для вітчизняної, а й для світової економіки протягом останніх років — 2009 р., група харчових продуктів досягла найбільшої питомої ваги в загальнодержавних обсягах і щодо експорту, і щодо імпорту. Більш того, за підсумком в цьому році позитивним було сальдо торгівлі та коефіцієнт покриття експортом імпорту.

Таким чином, готові харчові продукти, як і взагалі — виробі з більш високим рівнем переробки, є найменш вразливою товарною групою не тільки щодо несприятливих змін кон'юнктури міжнародних товарних ринків, та загального зниження внутрішнього сукупного попиту (останнє є відображенням властивостей товарів Гіффе-на), а й до несприятливих природно-кліматичних умов).

Разом з тим, відображенням незадовільного стану технологічного забезпечення вітчизняного агропродовольчого комплексу є співставлення обсягів експорту до імпорту за II та III розділами УКТЗЕД з її IV розділом. Так, сума експорту товарів за II та III групами, які представляють продукти з відносно меншим вмістом доданої вартості, у 2012 р. приблизно на 1 млрд. дол. США перевищував експорт готових харчових продуктів. Натомість, імпорт продуктів II та III розділів на той же

2012 р. практично досяг обсягів імпорту готових харчових продуктів.

Зазначений тип співвідношення щодо експорту та імпорту за даними розділами УКТЗЕД є характерним для агропродовольчого комплексу країни протягом всіх попередніх років. Це свідчить про сировинну спрямованість зовнішньоекономічних товарних потоків та слабкий рівень імпортозаміщення у вітчизняній агропродовольчій сфері в наслідок, в цілому, незадовільного стану розвитку харчової та переробної промисловості України.

З погляду опрацювання підходів щодо прогнозування конкурентних позицій вітчизняного агропродовольчого комплексу в системі міжнародного поділу праці на коротко- та середньострокову перспективу необхідним є врахування таких важливих обставин.

По-перше. В межах середньострокової перспективи — до 2020 р. на світових аграрних ринках, згідно з прогнозами FAO [10], очікується не досить сприятлива цінова динаміка щодо товарів, які є предметом експорту вітчизняних товаровиробників (найбільшою мірою це стосується пшениці та м'яса птиці, дещо меншою — насіння соняшнику та соняшникової олії).

По-друге. Аналіз довгострокових циклічних коливань світових цін на нафту [14] та загострення політичної ситуації в багатьох її країнах-експортерів у сучасних умовах дають підстави прогнозувати підвищення цін на нафту, хоча й уповільненого, протягом середньострокової перспективи (спочатку це зумовить підвищення цін на енергоресурси в агропродовольчій сфері; далі — підвищення сукупних витрат виробництва і на виході — додаткові загрози конкурентного розвитку агропродовольчого комплексу України).

По-третє. Виходячи з прогнозних наробіток фахівців природничих наук [15], високо ймовірними є особливо несприятливі природно-кліматичні умови в Україні в межах короткострокової перспективи: 2014–2017 рр. (висновки такого характеру підтверджуються й дослідженнями довгострокових циклічних коливань розвитку вітчизняної агропродовольчої сфери [16]).

»Накладання» цих трьох прогнозованих чинників є підґрунтям передбачення більш стриманих очікувань щодо кон'юнктурних позицій агропродовольчого комплексу України на світових товарних ринках стосовно часового періоду до кінця поточного десятиліття. Тобто, в межах середньострокової перспективи вітчизняний агропродовольчий сектор буде неспроможним суттєво посилити свою конкурентоспроможність (головною причиною такого положення є його сучасна деформована структура). Єдиною передумовою, котра забезпечить суттєве посилення конкурентних позицій цього сектору економіки, і як наслідок, — значною мірою національ-

Таблиця 2

Динаміка змін міжнародної торгівлі агропродовольчого комплексу України за IV розділом УКТЗЕД «Готові харчові продукти»

Показники	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт, млн. дол. США	1290,8	1394,2	2095,3	2518,2	2088,0	2571,1	2939,1	3493,9
у % до загальнодержавного обсягу експорту товарів	3,8	3,6	4,3	3,8	5,3	5,0	4,3	5,1
Імпорт, млн. дол. США	1454,7	1654,5	2091,2	2679,2	2034,3	2506,1	3026,7	2965,4
у % до загальнодержавного обсягу імпорту товарів	4,0	3,7	3,4	3,1	4,5	4,1	3,7	3,5
Зовнішньоторговельний оборот, млн. дол. США	2745,5	3048,7	4186,5	5197,4	4122,3	5077,2	5965,8	6459,3
Сальдо зовнішньої торгівлі, млн. дол. США	-163,9	-260,3	4,1	-161,0	53,7	65,0	-87,6	528,5
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,89	0,84	1,00	0,94	1,03	1,03	0,97	1,18

ного господарства загалом, на довгострокову перспективу, є структурна трансформація агропродовольчого комплексу. При цьому, визначальним важелем і складовою відповідних структурних реформ має стати харчова та переробна промисловість.

Пріоритетний розвиток харчової та переробної промисловості України дасть можливість не тільки мінімізувати, а й навіть отримати додаткові конкурентні переваги, за умов досконалої державної регуляторної політики, попри дію прогнозованих несприятливих чинників: кон'юнктури світових аграрних ринків, підвищення світових цін на енергоресурси та природно-кліматичних умов. Підґрунтям для такого висновку щодо ролі харчової та переробної промисловості, як передумови елімітування несприятливих чинників, є врахування співвідношення у трендах цін на світових товарних ринках.

Перше. Технологічна та організаційна модернізація вітчизняної харчової та переробної промисловості на інноваційних засадах, як складова структурної трансформації агропродовольчого комплексу, завдяки використанню методу товарної ескалації (він активно застосовується в країнах ЄС), дасть Україні можливість форсувати імпорт товарів I, II та III розділів УКТЗЕД з паралельним ще більшим нарощуванням експорту товарів IV розділу.

Друге. передовий стан харчової та переробної промисловості створює умови щодо убезпечення негативних наслідків підвищення світових цін на енергоресурси, оскільки в сучасних умовах на міжнародних ринках є типовою дія довготривалої тенденції більш високих темпів росту цін на готові харчові продукти по відношенню до темпів росту цін на нафту (при цьому, ціни на нафту виступають основою формування загальної динаміки й безпосередньо — розрахунку світових цін на всі інші енергоресурси).

Третє. Пріоритетний розвиток харчової та переробної промисловості дає можливість елімітувати навіть негативні наслідки дії природно-кліматичних чинників, оскільки за таких умов посилюється тенденція більш високих темпів росту цін саме на готові харчові продукти (у порівнянні з меншим темпом росту цін на товари з меншим вмістом доданої вартості).

Висновки. Наведений аналіз сучасного стану та перспектив взаємодії агропродовольчого комплексу України в системі міжнародного поділу праці дозволяє підвести такі підсумки.

Перший. Вітчизняний агропродовольчий комплекс в цілому залишається сировинно спрямованим сектором національного господарства.

Другий. В агропродовольчій сфері України вкрай недостатньою мірою закладено підґрунтя імпортозаміщення.

Третій. Товарна група «Живі тварини, продукти тваринного походження» з чотирьох розділів УКТЗЕД агропродовольчої продукції є найбільш вразливою та залежною від кон'юнктури світових товарних ринків.

Четвертий. В цілому позитивною протягом останніх років є тенденція стосовно світогосподарських взаємовідносин вітчизняного агропродовольчого комплексу за товарною групою «Готові харчові продукти».

П'ятий. Державна регуляторна політика стосовно як зовнішнього, так і внутрішнього ринків у якості одного зі своїх пріоритетів має містити забезпечення й реалізацію структурної трансформації в агропродовольчому комплексі, спрямованої на першочергову підтримку і розвиток харчової та переробної промисловості України.

Перспективи подальшого опрацювання проблеми полягають в переводі отриманих висновків щодо сучасного стану світогосподарських відносин агропродовольчого комплексу України в площину економіко-математичного моделювання прогностичного характеру й в конкретизації пропозицій щодо механізмів забезпечення конкурентного розвитку вітчизняної харчової та переробної промисловості.

Список використаних джерел

1. Продовольчий комплекс: стан та перспективи розвитку в умовах глобалізації / А. О. Коваленко, С. І. Князев, Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько та ін. — К. : Науковий світ, 2004. — 96 с.
2. Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі / за ред. І. Бураковського, Л. Хандріха, Л. Хоффмана. — К. : 2003. — 223 с.
3. Кваша С. М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції / С. М. Кваша // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 161–167.
4. Микитенко І. А. Споживання, експорт та імпорт сільськогосподарської продукції і продовольства / І. А. Микитенко, О. В. Овсянніков. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — 73 с.
5. Глобальна продовольча безпека / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов. — К. : ННЦ ІАЕ, 2009. — 486 с.
6. Яценко О. М. Конкурентоспроможність галузей сільського господарства в умовах глобалізації ринку продовольства / О. М. Яценко // Економіка АПК. — 2013. — № 1. — С. 31–38.
7. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський. — К. : Основи, 2010. — 241 с.
8. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. — К. : Логос, 1999. — 314 с.
9. Региональные экономические связи и свободные экономические зоны / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко, В. А. Кравченко. — Донецк : Альфа-пресс, 2004. — 594 с.
10. ФАО: Мировые цены на продовольствие достигли рекордного максимума [Електронний ресурс]. — 2011. — 7 февраля. — Режим доступу : <http://news.finance.ua/ru/~1/0/all/2011/02/07/226919>.
11. ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.agri-outlook.org>.
12. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» / відп. за вип. А. Фризоренко. — К., 2011. — 102 с.
13. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» / відп. за вип. А. Фризоренко. — К., 2013. — 99 с.
14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.opec.org/opec_web/en/publications/345.htm.
15. Барабаш М. Б. Особливості режиму опадів на території України в умовах сучасного клімату. Фізична географія та геоморфологія / М. Б. Барабаш, О. Г. Татарчук, Н. П. Гребенюк, Т. В. Корж. — К. : Обрії, 2010. — Вип. 3 (60). — 254 с.
16. Шиян Д. В. Аграрні цикли: історія, методологія, практика / Д. В. Шиян // Економіка АПК. — 2013. — № 2. — С. 43–48.

